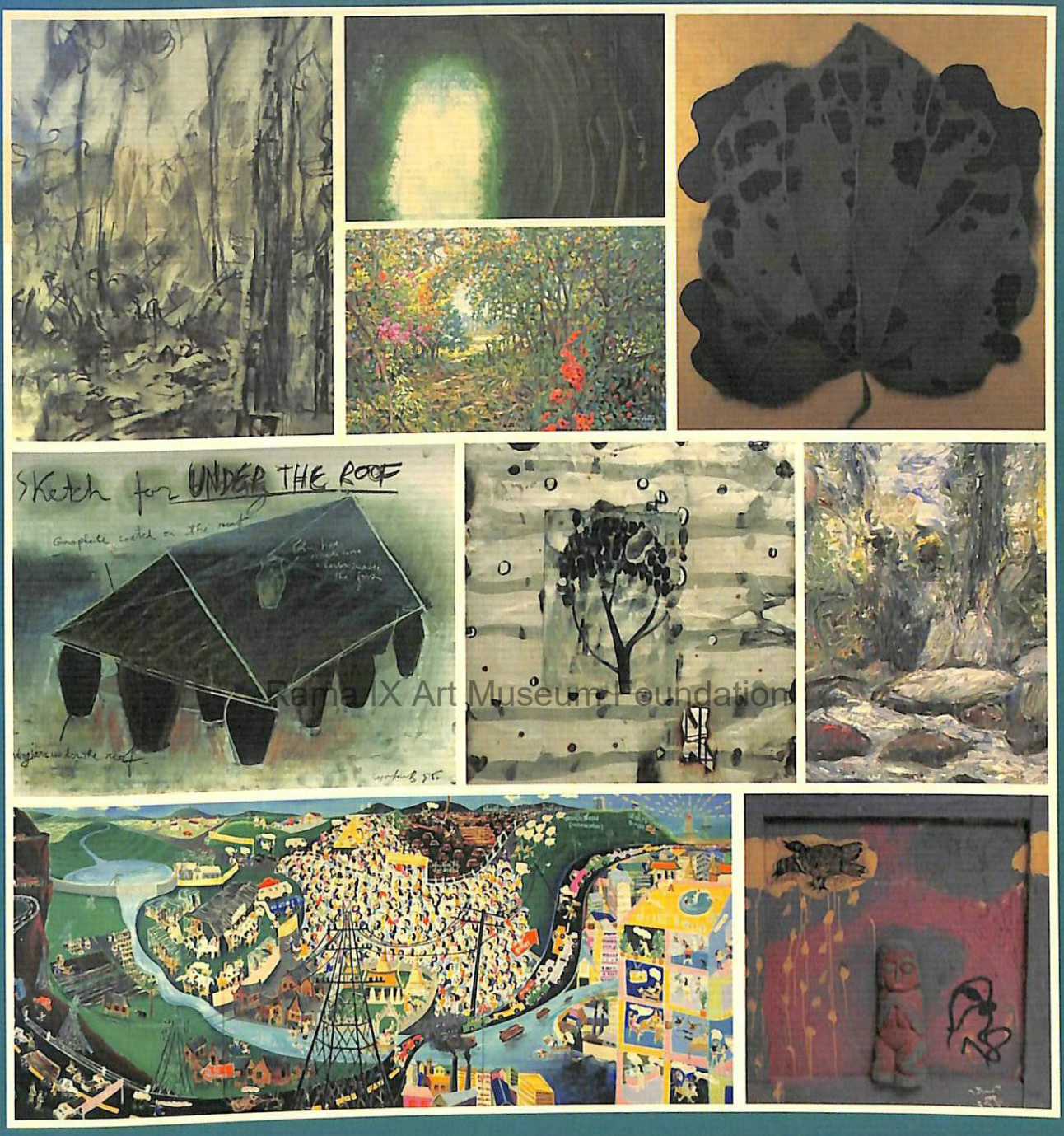

Rama IX Art Museum Foundation

คนกับป่าต้นน้ำ

คนกับป่าต้นน้ำ

Rama IX Art Museum Foundation

นิทรรศการศิลปะตามโครงการ

'ศิลปินสัญจรสู่ป่าต้นน้ำ สนับสนุนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำภาคเหนือ'

จัดโดย **กองทุนชุมชนรักป่า มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ'**

วันที่ 6 - 20 กรกฎาคม 2539

ณ หอศิลปวิทยนิทรรศน์ สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ

วันที่ 2 - 12 สิงหาคม 2539

ณ ศูนย์สรรพสินค้าเชียงอินทร์พลาซ่า จ.เชียงใหม่

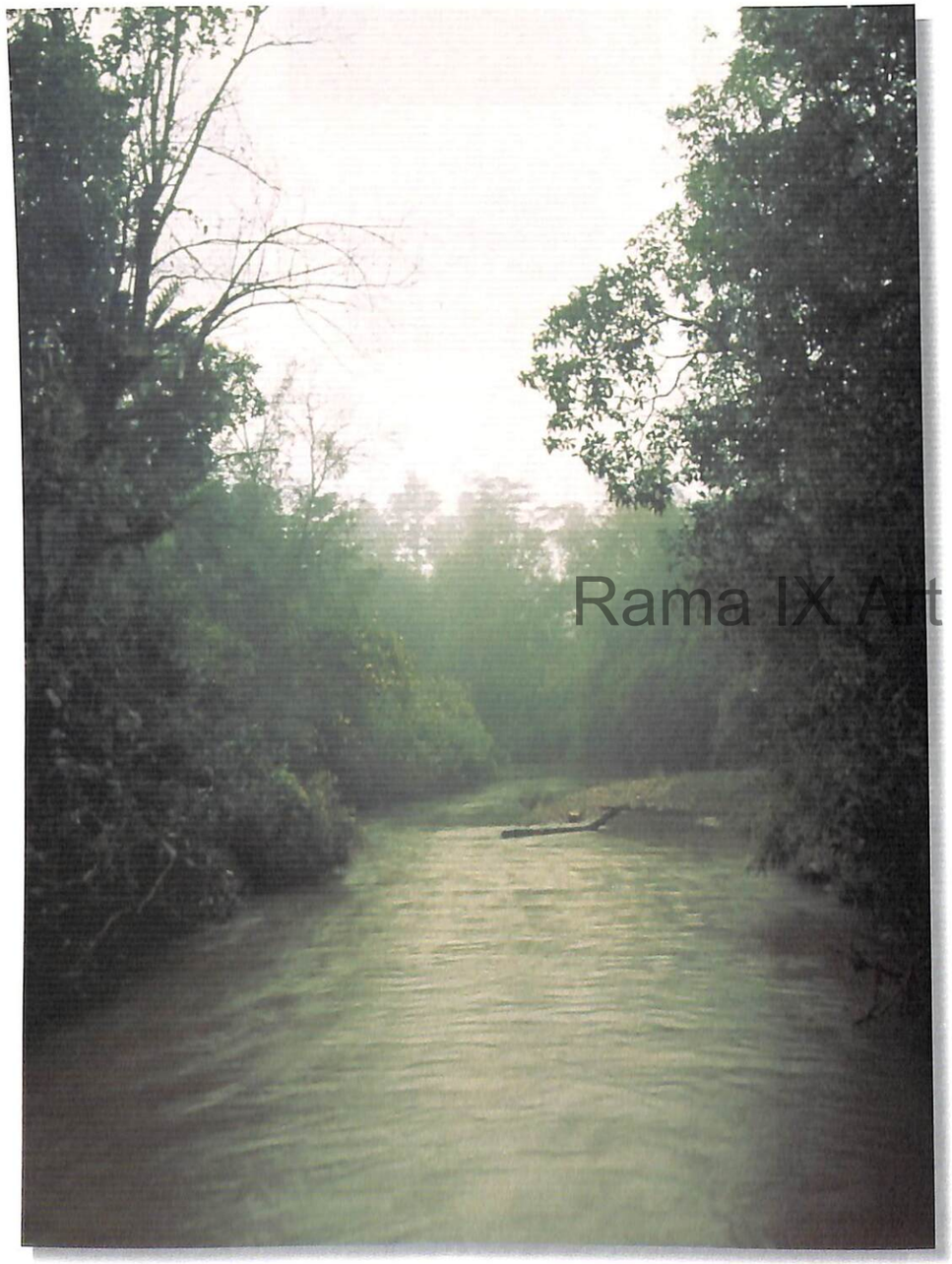

Rama IX Art Museum Foundation

คำนำ

ก้าวจะถามว่าอะไรสำคัญที่สุดต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติทั้งมวล คำตอบคือ การถึงซึ่งความมีจิตใหญ่ ธรรมชาติตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งทั้งหลายนั้นใหญ่มาก และเชื่อมโยงเป็นอันเดียวกัน เอกภพ (Universe) ทั้งหมด จักรวาลทั้งหมด โลกทั้งหมด มนุษย์ทั้งหมด พืชทั้งหมด สัตว์ทั้งหมด ดินน้ำอากาศทั้งหมด ล้วนเชื่อมโยงเป็นอันเดียวกัน เพราะสิ่งทั้งหมดดังกล่าวมาล้วนเคยรวมกันอยู่ในจุดเดียวกัน ที่เรียกว่า **'พินทุ (Singularity)'** ก่อนเกิดการระเบิดตูมใหญ่ (Big Bang) ที่ก่อให้เกิดเอกภพและจักรดารา เอกภพกับเราจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เอกภพอยู่ในเรา เราอยู่ในเอกภพ มนุษย์ สิงสาราสัตว์ ต้นไม้ทั้งป่วง กับเราเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

นั่นคือความใหญ่ และความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งทั้งหลาย ถ้ามนุษย์มีจิตใจเล็กก็จะเข้าใจเฉพาะส่วนหรือเข้าใจแบบแยกส่วน แยกเป็นเขาเป็นเราไม่เกี่ยวกัน แยกเป็นมนุษย์กับธรรมชาติอื่นๆ ไม่เกี่ยวกัน แยกเป็นเมืองกับชนบทไม่เกี่ยวกัน แยกเป็นธุรกิจกับสังคมสิ่งแวดล้อมไม่เกี่ยวกัน ฯลฯ การมีจิตเล็ก เข้าใจแบบแยกส่วนเช่นนี้ นำไปสู่การพัฒนาแบบแยกส่วน และนำไปสู่ความขัดแย้งและวิกฤติการณ์ต่างๆ ของโลกในปัจจุบัน เพราะทิษฐิแบบแยกส่วนย่อมขัดแย้งกับความเป็นจริง ที่ล้วนเชื่อมโยงเป็นระบบเดียวกัน

ฉะนั้น จึงกล่าวว่าการมีจิตใหญ่ ที่จะเข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริงที่ใหญ่และเชื่อมโยง มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นสัมมาทรรศนะที่เข้าใจสรรพสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง

ขบวนการ **'ชุมชนรักป่า'** แม้เริ่มด้วยคนกลุ่มเล็ก แต่ก็ใหญ่ ซึ่งจินตนาการและธรรมทรรศนะ เป็นจินตนาการและธรรมทรรศนะที่จะตื่นจิตของทุกคนที่เกี่ยวข้อง ให้บรรลุถึงซึ่งความมีจิตใหญ่ โดยเข้าใจว่า ต้นไม้ทุกๆ ต้นในป่าต้นน้ำ ลำธาร คนทุกๆ คนที่อยู่ต้นน้ำ น้ำทุกๆ อณูจากป่าต้นน้ำ ธารน้ำทุกสายที่รวมกันไปเป็นปิง วัง ยม น่าน แม่น้ำเจ้าพระยา และคนทุกๆ คนที่อยู่ปลายน้ำ ล้วนมีความสำคัญและเชื่อมโยงเป็นอันเดียวกัน การดำรงอยู่ของส่วนใดๆ ขึ้นอยู่กับการดำรงอยู่ของทั้งหมดร่วมกัน ศานติสุขขึ้นอยู่กับการดำรงอยู่ร่วมกันของทั้งหมด การดำรงอยู่ร่วมกันของทั้งหมดคือธรรมะสูงสุด หรือบรมธรรม

ขบวนการ **'ชุมชนรักป่า'** จึงเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อให้เพื่อนมนุษย์มากขึ้นเป็นลำดับ บรรลุถึงซึ่งบรมธรรม **'กองทุนชุมชนรักป่า'** ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการ **'ชุมชนรักป่า'** ได้เชิญศิลปินสัญจรสู่ต้นน้ำ เพื่อถ่ายทอดจิตสำนึกแห่งธรรมชาติออกมาเป็นความงามเพื่อสื่อสาร บัดนี้ บุคคลและองค์กรอันหลากหลายได้ร่วมใจกันจัดนิทรรศการภาพศิลปะชุด **'คนกับป่าต้นน้ำ'** ขึ้น ทั้งในกรุงเทพฯ และที่เชียงใหม่

กิจกรรมทั้งหมด ทั้งของศิลปิน ของผู้สนับสนุน ของผู้ชม ของผู้ซื้อภาพ และเงินที่นำเข้าไปสู่กองทุนชุมชนรักป่า ล้วนเป็นขบวนการสร้างจิตสำนึกใหญ่เพื่อให้ทุกคนเข้าสู่บรมธรรม ขอให้ทุกท่านที่มีส่วนร่วมในสันติวรบทแห่งการเดินทางไปสู่บรมธรรม จงได้รับบุญกุศลในส่วนของตน เกิดความปิติ ความปราโมทย์ ความสุข ความสงบและปัญญา ที่จะร่วมมือกันยิ่งๆ ขึ้น เพื่อก่อให้เกิดศานติสุขแก่มนุษยชาติและสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งป่วง

(ศ.นายแพทย์ประเวศ วะสี)

31 พฤษภาคม 2539

อาหารที่ได้จากป่าชุมชน วิถีชีวิตที่พึ่งพิงป่า

การตีฝายเป็นการจัดการทรัพยากรโดยชาวบ้าน การแบ่งปันอย่างเท่าเทียม

คนกับป่าในล้านนา

'ล้านนา' หรือภาคเหนือของประเทศไทย มีเทือกเขาทอดยาวจากเหนือสู่ใต้ ต่อเนื่องมาจากเทือกเขาหิมาลัย เทือกเขาแดนลาว 12 กิโลเมตร เป็นแนวสันปันน้ำลุ่มน้ำสาละวิน ลุ่มน้ำโขง และลุ่มน้ำแม่แดง อยู่ทางตอนเหนือของล้านนา กั้นพรมแดนไทยกับพม่าบริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่

เทือกเขาถนนธงชัย แนวเขา 3 ทิว รวมความยาวทั้งหมด 880 กิโลเมตร คือถนนธงชัยตะวันตก ป่าต้นน้ำของแม่น้ำยวม แม่น้ำปาย และแม่น้ำเมย ไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน ถนนธงชัยกลาง สันปันน้ำแบ่งลุ่มน้ำยวมกับลุ่มน้ำแม่แจ่ม ถนนธงชัยตะวันออก เป็นที่ตั้งของยอดเขาที่สูงที่สุดของประเทศ คือสุเทพ-ดอยปุย-อินทนนท์ น้ำแม่แจ่ม น้ำแม่ตื่น และแม่ปิง กำเนิดจากเทือกเขาทิวนี้

เทือกเขาผีปันน้ำตะวันตก สันปันน้ำทิวเขานี้ แบ่งลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำวัง กั้นเขตจังหวัดเชียงใหม่กับเชียงรายและลำปาง ลำปางกับลำพูน เทือกเขาผีปันน้ำกลาง แบ่งลุ่มน้ำวังและลุ่มน้ำยม ตอนเหนือเป็นสันปันน้ำของแม่น้ำกกและแม่น้ำอิง ตอนกลางเป็นเขตแดนระหว่างจังหวัดลำปางกับจังหวัดพะเยา ส่วนเทือกเขาผีปันน้ำตะวันออก แบ่งลุ่มน้ำยมกับลุ่มน้ำน่าน และระหว่างจังหวัดแพร่กับจังหวัดน่าน

เทือกเขาสุดท้ายคือเทือกเขาหลวงพระบาง พรมแดนแนวประเทศไทย-ลาว น้ำที่ไหลมาทางตะวันตกฝั่งไทยเรียก แม่น้ำน่าน แม่น้ำว้า ส่วนหนึ่งไหลไปทางลาวสมทบกับแม่น้ำโขง

สภาพภูมิศาสตร์ล้านนาที่เป็นภูเขาและเทือกเขา ปกคลุมไปด้วยผืนป่าอันอุดมดังกล่าว จึงเป็นต้นกำเนิดของสายน้ำ สำหัวยที่ไหลไปบรรจบกันเป็นแม่น้ำสายสำคัญของประเทศ ได้แก่ แม่น้ำกก แม่น้ำอิง ไหลลงสู่แม่น้ำโขง อันเป็นแม่น้ำสันติภาพกั้นพรมแดนไทยกับลาว แม่น้ำปาย แม่น้ำยวม แม่น้ำเมย ไหลสู่แม่น้ำสาละวิน ประเทศพม่า แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน ไหลรวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา

และที่นี่คือ ดินแดนที่สร้างประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนา และนครรัฐอิสระอย่างเมืองหิรัญนครเงินยางบนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก เมืองภูกามยาวบนที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์ เชียงใหม่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง เมืองนันทบุรีบนที่ลุ่มแม่น้ำน่าน วิถีชีวิตของผู้คนชนเผ่าที่หลากหลาย ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี ได้สั่งสมเป็นประสบการณ์ เป็นแบบอย่างการสืบสานชีวิตคนบนดินแดนล้านนามาจนปัจจุบัน

Rama IX Art Museum Foundation

การตั้งถิ่นฐานและการผลิต

ชุมชนในล้านนาอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มบ้าน กระจัดกระจายอยู่ตามที่ราบลุ่มน้ำต่างๆ โดยที่ตั้งชุมชนจะอยู่ในชัยภูมิที่น้ำท่วมไม่ถึง ตามเนินเขา ไหล่ที่ดอน นอกจากนี้ยังมีชนกลุ่มน้อย ก่อตั้งชุมชนอยู่ตามที่สูงลึกไกลไปตามลำน้ำสาขาตามเทือกเขาไหล่ดอย

คนพื้นราบนั้น ได้บุกเบิกที่นาในบริเวณที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ บุกเบิกที่ไร่ในบริเวณเนินเขา และถัดขึ้นไปก็เป็นผืนป่าในบริเวณที่ภูเขาสูง ส่วนที่ราบลุ่มขนาดเล็กที่แทรกตัวในหุบเขาหลืบดอยไกลออกไป ผู้คนชนกลุ่มน้อยก็บุกเบิกเป็นที่อยู่อาศัย นาขั้นบันได ที่ไร่ และพื้นที่ป่าเช่นกัน

ชุมชนจึงอยู่ในอ้อมกอดของป่าเขา และอยู่แอบอิงกับสายน้ำ

การผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์วิทยาของชุมชน โดยมีการทำนาในที่ราบลุ่มต่ำ หรือที่ที่สามารถจัดทำเหมืองฝายดึงน้ำเข้าถึงได้ ทำไร่บริเวณที่ดอนในลักษณะไร่หมุนเวียน ครอบครัวละ 5-7 แปลง เพาะปลูกแล้วมีการหยุดพักดินให้ฟื้นสภาพ และป้องกันดินพังทลาย ขณะเดียวกันการเข้าใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งการเก็บหาอาหาร สมุนไพร เครื่องใช้ไม้สอย หรือการปล่อยสัตว์เข้าป่าไปหากิน เป็นเรื่องราวประจำวันของชีวิต ที่มีความหลากหลาย และสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอย่างมีสมดุล

สภาพพื้นที่ที่ลาดเทและมีความชัน น้ำจึงไหลเร็วและแรง ลงสู่ที่ราบก้นแอ่งกะทะ ชาวล้านนาผู้ทำการปลูกข้าวทั้งหลาย ได้คิดค้นและพัฒนาระบบการจัดการน้ำ เรียกว่า **'ระบบเหมืองฝาย'** มาเป็นเวลานับพันปี ดังปรากฏให้เห็นในมังรายศาสตร์ กฎหมายของพระเจ้ามังรายกษัตริย์ผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนาว่า

"มาตรา 1 ควรจัดให้ไพร่มีเวรผลัดเปลี่ยนกันมาทำงานหลวง 10 วัน กลับไปสร้างเหมืองฝาย ไร่นา สวน เลือกที่ดิน 10 วัน จัดเช่นนี้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมแต่โบราณแล"

พิธีสืบชะตาแม่น้ำ

โดยใช้ไม้ ดิน หิน ในท้องถิ่น กั้นลำน้ำเป็นตัวฝาย แล้วขุดลำเหมือง หรือคลองส่งน้ำเข้าสู่ที่นา มีระบบการจัดแบ่งน้ำให้ทุกคนอย่างเป็นธรรม มีผู้นำที่เรียกว่า **'แก่ฝาย'** แล้วมีผู้ช่วยแก่ฝาย หรือกลุ่มชาวนาผู้ใช้น้ำที่มีลักษณะเป็น **'สัญญาประชาคม'**

สัญญาประชาคมนี้ จะกล่าวถึงการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการตีฝาย ขุดลอกลำเหมือง การจัดระบบการใช้แรงงาน และการจัดสรรน้ำอย่างเป็นธรรม รวมทั้งกล่าวถึงบทลงโทษเมื่อมีการฝ่าฝืน

ผี จากความเชื่อและคุณค่าแห่งการเคารพต่อธรรมชาติ

จากความผูกพันอย่างแยกไม่ออกของชุมชนกับธรรมชาติ ชุมชนล้านนาได้สร้างสรรค์รูปธรรมแห่งความสัมพันธ์ เป็นการอธิบายคุณค่าแห่งการเคารพต่อธรรมชาติที่ได้สร้างชีวิตให้กับตัวเอง ลูกหลาน และผู้คนในชุมชน ในรูปของ **'ผี'**

'ผีล้านนา' เป็นจิตวิญญาณของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นศรัทธาความเชื่อพุทธศาสนาอีกแบบหนึ่ง ที่ชุมชนร่วมกันวางกฎเกณฑ์ของสังคม ให้อาศัยอยู่กับธรรมชาติในลักษณะเกื้อกูล พึ่งพาซึ่งกันและกัน โดยมี **'ผี'** เป็นตัวแทนผู้ปกครอง หากเคารพและเชื่อฟัง ก็จะเกิดผลที่ดีงามต่อการดำรงชีวิต หากไม่เคารพล่วงล้ำก้ำเกิน ธรรมชาติก็จะลงโทษให้เกิดผลร้ายแทน การลงโทษของผีเป็นการลงโทษทางจิตวิญญาณ ผู้กระทำผิดจะรู้สึกไม่เป็นสุข อยู่อย่างไม่สบายใจจนถึงขั้นล้มหมอนนอนป่วย และตายในที่สุด หลายครั้งปรากฏการณ์ให้เห็นความเสียหายต่อครอบครัวผู้กระทำผิด หรือต่อทั้งชุมชน เช่น ผลผลิตข้าวเสียหายเก็บเกี่ยวไม่ได้ เป็นโรคระบาดตายทั้งหมู่บ้าน เป็นต้น การขอ

ลดหย่อนโทษ ผ่อนโทษหนักให้เป็นโทษเบา หรือปัดเรื่องร้ายทิ้ง ให้กลายเป็นเรื่องดี โดยการขอขมา การเซ่นไหว้ผี การทำบุญ การสืบชะตา ล้วนเป็นรูปแบบทางความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ที่ชุมชนได้สั่งสมมาในการคลี่คลายปัญหาดังกล่าว ที่ผู้คนในสังคมปัจจุบันอาจรู้สึกว่างมงาย เป็นเรื่องไร้สาระ เมื่อเอามาตรฐานความเชื่อและวัฒนธรรมที่ต่างกันไปเปรียบเทียบ

ผีล้านนา การติดต่อต้องผ่านล่ามผี ซึ่งต้องมักอาศัยเครือญาติทางสายผู้หญิงเป็นล่ามหรือม้าขี่ ปกติชุมชนจะนัดวันดีปีละหนึ่งครั้ง ทำบุญเลี้ยงเซ่นไหว้เคารพสักการะ

'ผีเจ้าป่าเจ้าเขา' เป็นผีที่ควบคุมบริเวณกว้างขวางมาก อาจหลายหมู่บ้าน หลายตำบล ในบริเวณระบบนิเวศน์หนึ่งๆ ควบคุมดูแลเป็นเทือกดอยก็มี เช่น เจ้าปันมะหาดและเจ้าภูเหลือง จะแบ่งกันดูแลคนละฝั่งของแม่น้ำลี้ จ.ลำพูน เจ้าควบชมพู ดูแลในเขตอำเภอเชียงดาว ซึ่งถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น หากใครจะทำอะไรสิ่งใดบนผืนดินในบริเวณดังกล่าว ต้องบอกกล่าว เช่นไหว้สักการะ

'ผีขุนน้ำ' เป็นผู้ดูแลบริเวณป่าต้นน้ำ ซึ่งชาวบ้านหวงแหนมาก เพราะถือเป็นแหล่งต้นน้ำที่จะนำน้ำมาใช้เพาะปลูก ใช้และดื่มกิน ทุกปี **'แก่ฝาย'** หรือ **'นายฝาย'** ผู้นำ และชาวนาชาวบ้านผู้ใช้น้ำ จะร่วมกันทำพิธีเซ่นไหว้ทุกปีเช่นกัน

นอกจากนั้นป่าบางแห่งยังมี **'ผีเสื้อบ้าน' 'ผีเสื้อไร่' 'ผีฝาย'** ตลอดจนผีปู่ย่าตายาย คอยดูแลในบริเวณหมู่บ้านชุมชนที่มีขนาดพื้นที่เล็กลงมาอีกต่างหาก ด้วยเชื่อว่าผีบรรพบุรุษที่สถิตย์อยู่ จะคอยคุ้มครองปกปักษ์ลูกหลานให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ผีตามเรือกสวนไร่นาและฝาย จะคอยดูแลดิน น้ำ และผลผลิตให้เจริญสมบูรณ์มีกินตลอดทั้งปี

ชุมชนกับป่า วิถีชีวิตที่ผูกพันกันมานาน

วิถีแบบล้านนา : การจัดการทรัพยากรป่าแบบยั่งยืน

ด้วยโลกทัศน์ที่ปลูกฝังและสืบทอดให้เคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ชุมชนล้านนาจึงมีวิถีชีวิตที่เป็นหนึ่งเดียวกันกับป่า ชุมชนอาศัยทรัพยากรจากป่า ภูเขา สายธาร เป็นฐานปัจจัยสี่ คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และเป็นฐานปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือ อาศัยความสมบูรณ์ของที่ดิน น้ำ ปุ๋ยจากธรรมชาติ เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต

คนเฒ่าคนแก่ในทุกหมู่บ้าน มักเล่าให้ฟังเมื่อถามถึงชีวิตในอดีตว่า *"สมัยก่อนหมู่เฮาช่วยกันสร้างบ้านเล็กๆ มุงคา มุงต้อง ปูพื้นด้วยฟาก รอบๆ หมู่บ้านก็เป็นป่าเป็นดอย ป่าหนาทึบมาก ขนาดเอาหนังสะติ๊กยิงออกไป ลูกกระสุนต้องโดนต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่ง ไม่สามารถลอดผ่านไปได้ จะไปไหนแต่ละที ก็ต้องระวังเสือ ระวังหมีขบกัด"*

รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชน เป็นไปอย่างยั่งยืนถึงลูกถึงหลาน เพื่อการดำรงชีพ พออยู่พอกิน ไม่ละโมภโลภมาก จำแนกรูปแบบออกเป็น

'ป่าต้นน้ำ' หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ป่าหัวน้ำ ป่าขุนน้ำ ป่าดง เป็นแหล่งต้นน้ำหรือน้ำซับ เป็นต้นกำเนิดของลำห้วย แม่น้ำ ที่ชุมชนได้อาศัยใส่ที่นา ที่สวน ที่ไร่ กฎเกณฑ์รักษาต่อป่าต้นน้ำประเภทนี้จะเคร่งครัดเป็นพิเศษ คือ ห้ามฟันต้นไม้เด็ดขาด แต่สามารถใช้ไม้ล้มขอนนอนไพร เก็บหาอาหาร สมุนไพร และเอาวัว-ควายไปปล่อย

'ป่าไม้ใช้สอย' หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ป่าแพะ ป่าสาธารณะ ป่าหน้าหมู่ มักจะพบอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก มีการกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ในขอบเขตที่ไม่ทำลาย และใช้ประโยชน์ในสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ไม้สร้างบ้านจะได้เฉพาะบ้านที่แยกครอบครัวใหม่ หรือสร้างได้หลังเดียวตลอดชีวิต การสร้างของส่วนรวม เช่น วัด โรงเรียน ศาลา สะพาน เป็นต้น สามารถขอใช้ได้ การหาไม้ไผ่ ไม้ตีฝาย ซ่อมแซมฝาย ไม้ทำคอกหมู ไก่ วัว ควาย เก็บใบตองตึง หรือใบพลวง เก็บเห็ดหน่อไม้ ก็สามารถทำได้เช่นกัน แต่จะกำหนดไว้ว่า ห้ามตัดไม้ขาย

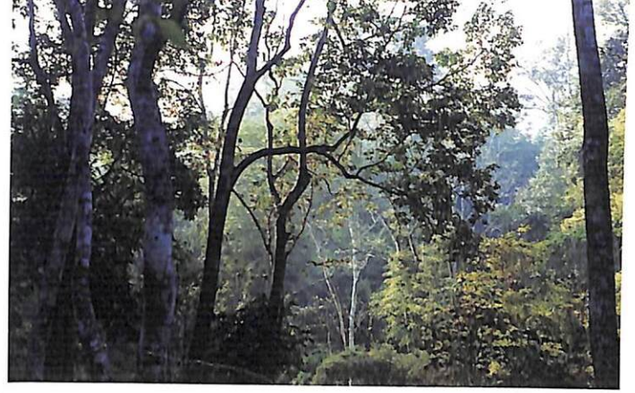

ชาวบ้านจะช่วยกันตรวจป่าชุมชนเป็นประจำ เดือนละ 2-3 ครั้ง ตรวจตราการลักลอบตัดไม้

'ป่าประเพณี' ได้แก่ ป่าอันเป็นที่สถิตย์ของ หอผีเสื้อบ้าน หอผีฝาย พระธาตุ ป่าข้าหรือป่าที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน จะมีกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด ห้ามมีการตัดฟันไม้ แต่เก็บเศษไม้ เลี้ยงสัตว์หาอาหาร สมุนไพรได้

ถัดลงมาจากเขตป่า ก็เป็นเขตที่ทำกิน ที่ไร่ ที่นา และที่อยู่อาศัยดังได้กล่าวแล้วในตอนต้น

วิถีชีวิตที่เรียบง่าย ใช้ทรัพยากรน้อย พอกินอยู่ และเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ยังผลให้ทรัพยากรป่า ดิน น้ำ รอบชุมชนยังคงอุดมสมบูรณ์ ผืนป่ากว้างใหญ่ชุ่มชื้นคอยดึงดูดให้ฝนตกลงมา น้ำฝนที่ตกลงมาส่วนหนึ่ง ไหลผัดปุ๋ยอินทรีย์ที่เกิดจากการทับถมผุเปื่อยของใบไม้ผ่านไร่นาสวน อีกส่วนถูกป่าดูดซับไว้ แล้วค่อยทยอยปล่อยน้ำให้ชุมชนได้ใช้ตลอดปี สร้างสายน้ำ ลำห้วย ที่ไหลอย่างไม่ขาดสายสู่แม่น้ำ

ล้านนานิคม สู่ การรวมศูนย์การจัดการทรัพยากร

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส ต่างแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อแสวงหาทรัพยากรป้อนกลับประเทศของตน

ปี พ.ศ.2398 อังกฤษบีบให้ไทยทำ **'สนธิสัญญาบาวริ่ง'** สนธิสัญญาฉบับนี้ไม่กำหนดอายุสัญญา คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษสามารถค้าขายได้อย่างเสรี ยกเลิกการเก็บภาษีตามอัตราที่รัฐบาลไทยกำหนด และกำหนดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ หากกระทำผิดไม่ต้องขึ้นศาลไทย

สนธิสัญญาฉบับนี้ส่งผลกระทบต่อล้านนาทันที เมื่อประเทศอังกฤษเข้ายึดครองประเทศพม่าและมอญ เริ่มมีคนอังกฤษและในบังคับอังกฤษ เข้ามาลงทุนทำกิจกรรมไม้ในล้านนา โดยขอเช่าทำกิจกรรมป่าไม้จากเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้ที่มีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองดินแดนของตน ปัญหาเกิดเมื่อผู้เข้ามาลงทุนทำกิจกรรมป่าไม้มีมาก จึงเกิดการแย่งกันสัมปทาน เกิดการฟ้องร้องระหว่างคนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษกับเจ้านายฝ่ายเหนืออยู่เนืองๆ มีการฟ้องร้องไปยังรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ เพื่อแก้ปัญหานี้

รัฐบาลอังกฤษจึงเสนอให้ทำ **'สนธิสัญญาเชียงใหม่'** ร่วมกับรัฐบาลไทยในปี พ.ศ.2416 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อขออำนาจรัฐบาลไทยในการให้การคุ้มครองทางกฎหมาย แก่คนอังกฤษ

Rama IX Art Museum Foundation

และคนในบังคับอังกฤษ ที่เข้ามาประกอบการในภาคเหนือ โดยเฉพาะเรื่องกิจการป่าไม้ที่มีมูลค่ามหาศาลแฝงอยู่

เพื่อจัดการความขัดแย้งในการทำกิจการป่าไม้หัวเมืองในภาคเหนือ รัฐบาลไทยได้ขอยืมตัวข้าราชการชาวอังกฤษชื่อ **มร. เอช สะเลด (Mr.h Slade)** เมื่อมร.เอช สะเลดได้ตรวจป่าไม้หัวเมืองในภาคเหนือเสร็จ ข้อเสนอเพื่อการจัดการป่าไม้มีระเบียบแบบแผน ได้ถูกร่างและนำเสนอแก่กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนบดีกระทรวงมหาดไทย เช่น

- ควรดำเนินการให้กิจการป่าไม้มาอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐบาลไทย และยกเลิกส่วนแบ่งค่าตอไม้ ซึ่งเจ้านายฝ่ายเหนือได้รับมาแต่เดิม รัฐบาลไทยจะจ่ายเงินเดือนให้เป็นค่าตอบแทน รวมทั้งควรจัดตั้งหน่วยงานควบคุมป่าไม้ขึ้นเป็นทบวงการเมืองของรัฐ ทั้งนี้เพราะกิจการป่าไม้เป็นวิชาการแขนงหนึ่ง ซึ่งต้องการผู้ดำเนินการเฉพาะ เพื่อให้การจัดการป่าไม้ มีประสิทธิภาพและเสถียรภาพอันมั่นคงยืนยาวต่อไป

- ควรออกกฎหมายสำหรับการควบคุมกิจการป่าไม้ เพื่อเป็นการป้องกันรักษาป่า การจัดวางโครงการป่า และการจัดเก็บผลประโยชน์จากป่า รวมทั้งการแก้ไขสัญญาอนุมัติให้ทำไม้ โดยรวบรวมให้เป็นระเบียบ เพื่อให้ต่างประเทศยอมรับกฎหมายไทย

- เพื่อเตรียมพนักงานป่าไม้ไว้สำหรับการภายหน้า ควรจัดส่งนักเรียนไปศึกษาอบรม ที่โรงเรียนการป่าไม้ในต่างประเทศปีละ 2-3 คน ทุกปี เพื่อนำความรู้กลับมาดำเนินการบริหารกิจการป่าไม้ของประเทศไทยได้โดยคนไทยต่อไป

ในวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ.2439 รัฐบาลไทยจึงดำเนินการจัดตั้ง **'กรมป่าไม้'** มีสำนักงานตั้งอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ และแต่งตั้งให้ **มร.เอช สะเลด** เป็นเจ้ากรมป่าไม้ มีอำนาจในการอนุญาตให้ผู้ใดทำไม้ แต่จะต้องได้รับการให้สัตยาบันจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย โดยกำหนดวัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรม 3 ประการ คือ หนึ่งเพื่อให้มีการคุ้มครองป่าไม้ สอง เพื่อให้มีการบำรุงส่งเสริมความสมบูรณ์ของป่า สาม เพื่อจัดวางโครงการทำไม้ การกำหนดวัตถุประสงค์ดังกล่าว ก็เป็นไปเพื่ออำนวยประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ และอำนวยความผาสุกให้แก่ประชาชนได้มากที่สุด และยืนยาวที่สุดเท่าที่จะทำได้

ปี พ.ศ. 2440 กรมป่าไม้ของรัฐบาลไทย ได้ดำเนินการเจรจาขอโอนสิทธิพื้นที่ป่าไม้ในมณฑลพายัพ เป็นสมบัติของแผ่นดิน พร้อมประกาศใช้กฎหมายเพื่อควบคุมการทำไม้ และจัดเก็บภาษีให้รัดกุมยิ่งขึ้น และจัดส่งนักเรียนไทยรุ่นแรกไปศึกษาวิชาการป่าไม้ที่ IMPERIAL FOREST COLLEGE เมืองเคระคูน ประเทศอินเดีย

หลักวิชาการป่าไม้ตามแนวของประเทศอังกฤษ ที่รัฐบาลมีบทบาทในการจัดการป่าไม้ จึงเข้ามาจัดการป่าของล้านนา

รวมศูนย์การจัดการ :
มูลเหตุแห่งความเสื่อมโทรม

นับแต่ล้านนาได้โอนกรรมสิทธิ์การจัดการป่าไม้ ให้แก่กรมป่าไม้แห่งราชอาณาจักรไทย ต้นไม้ใหญ่ในป่า โดยเฉพาะ **'ต้นสัก'**

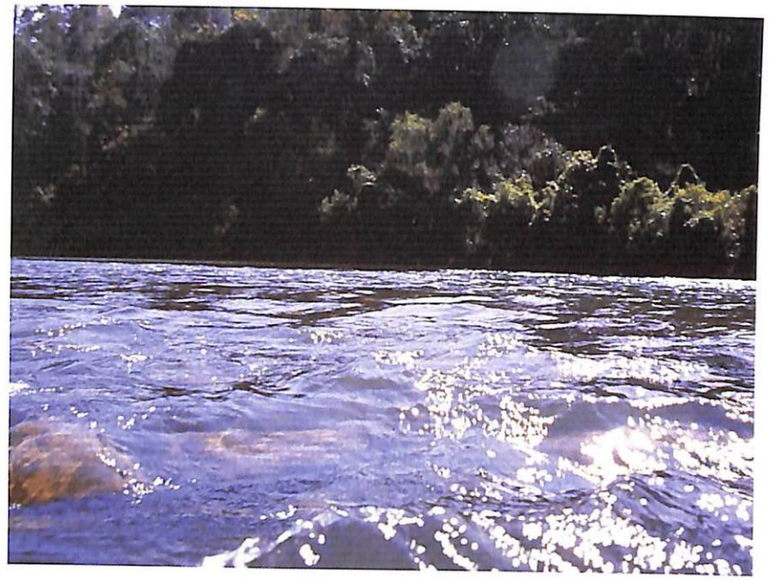

ถูกจัดส่งออกขายเป็นรายได้หลัก หนึ่งในสามของสินค้าที่ทำรายได้แก่ประเทศไทย (ข้าว/ไม้สัก/แร่ดีบุก) บริษัทชาวยุโรปหลายบริษัทที่สนใจเข้ามาขอทำกิจการป่าไม้ในครั้งนั้น ได้แก่ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา จำกัด บริษัทบริติชบอร์เนียว จำกัด บริษัทสยามฟลอเรสท์ จำกัด ฯลฯ

"จำนวนป่าทั้งหมดที่เปิดทำอยู่บัดนี้ เป็นป่าที่ตกอยู่ในมือของบริษัทต่างประเทศทำเสีย 85 ส่วน 100 ที่เหลืออยู่ 15 ในส่วน 100 รัฐบาลทำเองบ้าง และพ่อค้าพื้นเมืองทำบ้าง..."

กจช.เอกสารกระทรวงเกษตร

กรมบัญชาการแฟ้มที่ 18 เรื่องที่ 605 ได้ระบุชัดอีกว่า ไม้สักที่ส่งออกจากประเทศไทยตอนนั้น คือ ปี พ.ศ. 2446 เป็นจำนวน 58,275 ตัน และปีพ.ศ.2467 เป็นจำนวน 58,282 ตัน

ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยประสบวิกฤตการณ์ทางการเงิน กลายเป็นมูลเหตุสำคัญให้รัฐบาลค่อยๆ เพิกถอนสัมปทานไม้สักที่เคยให้กับบริษัทต่างชาติ พร้อมจัดตั้งบริษัทไม้ไทย จำกัด ในปี พ.ศ.2484 เพื่อเป็นกลไกหลักในการดึงรายได้จากกิจการทำไม้สักจากบริษัทต่างชาติสู่รัฐบาล ซึ่งต่อมาได้ตั้ง องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ดำเนินการแทนในปี พ.ศ.2489 เพื่อดำเนินการควบคุมกิจการ และป้องกันรายได้จำนวนมหาศาล จากการทำไม้ในล้านนาทั้งหมดรั่วไหล

การพัฒนาประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา รูปแบบการจัดการป่าของรัฐมิได้หยุดอยู่เพียงการให้สัมปทานไม้แต่อย่างเดียว ผืนป่าล้านนาบนเทือกเขาไหล่ดอยจำนวนมากถูกลากถลกเปลี่ยนเป็นถนนเขื่อน ไร่ยาสูบ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ข้าวโพดฝักอ่อน ขิง กะหล่ำ และพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก

เมื่อมีการสร้างทางรถไฟมาถึงภาคเหนือ กรมป่าไม้ได้ให้สัมปทานไม้หมอนรถไฟ ไม้ฟืนรถไฟ

เมื่อมีการส่งเสริมปลูกยาสูบ พืชเศรษฐกิจเพื่อส่งเข้าอุตสาหกรรมยาสูบ สัมปทานไม้ฟืนสำหรับเตาบ่มใบยาสูบก็เกิดขึ้น

เมื่อนโยบายพัฒนาประเทศมุ่งไปสู่ความเป็นหนึ่งทางอุตสาหกรรม การให้สัมปทานบัตรขุดเหมืองแร่เหนือผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ ให้สัมปทานน้ำยางสน และอื่นๆ เพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนเข้าสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรม

พื้นที่ป่าภาคเหนือตอนบน จำนวน 54,085,753 ไร่ (82.34%) ในปี พ.ศ.2508 ลดลงเหลือจำนวน 39,410,125 ไร่ ในปี พ.ศ.2531 (60.01%) และจากการสำรวจครั้งล่าสุดของกรมป่าไม้ ในปี พ.ศ.2534 เหลือจำนวน 38,126,875 ไร่ (58.05%)

พื้นที่ป่าไม้ในแผ่นดินล้านนาแห่งนี้ สูญหายไปในปริมาณที่น่าวิตก การทำลายทรัพยากรป่านั้นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน และสลับซับซ้อนจนยากที่จะค้นหาสาเหตุที่แท้จริงได้

กรมป่าไม้ หน่วยงานหนึ่งในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่เป็นกลไกรัฐบาลจัดตั้งเพื่อควบคุมอำนาจการจัดการป่าไว้ที่รัฐส่วนกลาง สร้างปฏิบัติโดยรวม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหาร และจัดการป่าไม้ทั่วประเทศ อันควบคุมพื้นที่ป่าในผืนดินล้านนาด้วยนั้น คงจะกล่าวได้ยากว่าป่าไม้ของประเทศไทยที่เหลืออยู่ขณะนี้ รัฐบาลจะสามารถดูแลรักษาให้อยู่รอดต่อไป โดยอาศัยเพียงกำลังเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นผู้ปฏิบัติงานนั้น อนาคตจะเป็นเช่นไร?

Rama IX Art Museum Foundation

ภูมิปัญญา :
การต่อสู้เพื่อรักษาป่าของชุมชน

ทรัพยากรป่าเสื่อมโทรมลงอย่างน่าวิตก และดูเหมือนว่าหนทางที่ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ จะกลับคืนมาดูยากแสนเข็ญ แต่การเคลื่อนไหวในจุดเล็กๆ หลายแห่ง ที่พวกเราผ่านไปพบและไปศึกษา ได้ทำให้ความหวังในการฟื้นคืนของธรรมชาติเริ่มจะมีทางออกที่น่าสนใจ

ข่าวหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นฝุ่นจับกระดาษสีเหลืองซีด ทำให้พวกเราเห็นอะไรบางอย่าง อนาคตหรือความหวังในการอนุรักษ์ป่าล้านนา พลังบางอย่างแผงเร้นอยู่ในชุมชนกลางป่าที่ห่างไกล ข่าวสารบางอย่างจากหมู่บ้านได้เล็ดลอดออกมา

"ชาวบ้าน ต.เวียงมอก อ.เถิน จ.ลำปาง ร้องเรียนรัฐมนตรีมหาดไทย เรียกร้องให้ยกเลิกการสัมปทานตัดไม้ป่าแม่มอก เพราะเป็นเขตต้นน้ำลำธารของชาวบ้าน อ.เถิน จ.ลำปาง และอ.ทุ่งเสลี่ยม จ.สุโขทัย" (นสพ.เสียงเชียงใหม่ 10 ธ.ค. 2518)

"ชาวบ้าน 4 ตำบล กิ่งอ.บ้านหลวง จ.น่าน รวมตัวกันยึดรถยนต์บรรทุกไม้ของโรงเลื่อยนครน่าน 5 คัน พร้อมกับไม้จำนวน 3,600 ท่อน ที่ลักลอบตัดในป่าขุนน้ำ ห้วยสีปัน อันเป็นต้นน้ำลำธารของชาวบ้าน กิ่ง อ.บ้านหลวง จ.น่าน" (นสพ.เสียงเชียงใหม่ 5 ม.ค.2519)

"ชาวบ้าน ต.เสริมซ้าย อ.เสริมงาม จ.ลำปาง ร้องเรียนรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สั่งระงับการตัดไม้ และยกเลิกโครงการทำไม้เพื่อการใช้สอยแบบอเนกประสงค์ ในพื้นที่จ.ลำปาง ทั้งหมด เพราะกลุ่มนายทุนอิทธิพลร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ อ้างชื่อชาวบ้านขอตัดไม้กระยาเลยในป่าเสริมงาม" (นสพ.มติชน 22 ก.พ.2521)

"ชาวบ้านหมู่ที่ 3,6,10 ต.ป่าจิ้ว และชาวบ้านหมู่ที่ 1,2,3,4,5 ต.บ้านโป่ง อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย ชุมนุมประท้วงเรียกร้องให้ทางการสั่งระงับยับยั้งการสัมปทานตัดไม้ป่าแม่ลาวฝั่งซ้าย ของบริษัทเชียงรายทำไม้ เพราะทำลายเขตต้นน้ำลำธาร" (นสพ.ไทยรัฐ 6 ก.ย.2529)

"ชาวบ้านป่าลาน บ้านนาฟาน บ้านตีนดง ต.สะเมิงเหนือ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ ยื่นหนังสือร้องเรียน ให้งดสัมปทานไม้ของบริษัทเชียงใหม่ทำไม้จำกัด ในเขตต้นน้ำสะเมิง ที่ชาวบ้าน 2,000 ครอบครัวใช้ประโยชน์จากลำน้ำนี้" (นสพ.ข่าวสยาม 18 ก.ย.2530)

"ชาวบ้าน ต.แม่ศึก และ ต.นาจร อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ ร้องเรียนขอให้ยกเลิกสัมปทานทำไม้ต้นน้ำลำน้ำแม่หยอด" (นสพ.สยามรัฐ 6 ม.ย.2531)

"ชาวบ้านหมู่ที่ 1,6,7,8,10,,11 ต.นาเกลือ จ.พะเยา ร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยา ขอให้สั่งระงับการตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ของบริษัทเชียงรายทำไม้" (นสพ.ไทยรัฐ 31 ส.ค.2531)

"ชาวบ้าน ต.แม่ใจ ต.ป่าแฝก และ ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา เรียกร้องผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยา ให้ระงับการตัดไม้ของบริษัทเชียงรายทำไม้จำกัด เพราะเป็นเขตต้นน้ำลำธาร หากไม่แก้ไขจะคืนบัตรประชาชน" (นสพ.ไทยนิวส์ 3 ก.ย.2531)

"ชาวบ้าน ต.บ้านกาด ต.แม่ยวม ต.แม่สะเรียง อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ปิดถนน ยื่นคำขาดต่อผู้ว่าราชจังหวัด ขอให้เพิกถอนสัมปทานทำไม้เขตต้นน้ำลำธารแม่สะเรียง" (นสพ.ไทยนิวส์ 17 พ.ย.2531)

พวกเราคิดว่า เหตุการณ์เหล่านั้นคงเกิดขึ้นในป่าอีกหลายผืนหลายแห่ง ที่รัฐได้อนุญาตสัมปทานไม้แก่บริษัทเอกชน ชาวบ้านทำไมจึงกล้าหาญลุกขึ้นมาเรียกร้องกับบริษัทเหล่านี้ และที่น่าสนใจคือ ข่าวทุกฉบับมักบอกข้อมูลสภาพพื้นที่ป่า ตรงที่ชาวบ้านเรียกร้องขอให้หยุดตัดไม้ว่าเป็น **'ป่าต้นน้ำลำธาร'** สายน้ำที่นั่นจะผูกพันหรือสำคัญกับวิถีชีวิตชาวบ้านขนาดไหนเชียว ป่าก็คือที่ให้มูลค่าเป็นเงินทองไหลสู่ประเทศ สู่กระเป๋าผู้คนที่ร่วมตัดไม้ล่มมันลงมา

'ป่าต้นน้ำ' 'ชาวบ้าน' 'เพิกถอนการสัมปทาน' 'ชุมชน' 'ยื่นหนังสือร้องเรียนแก่ผู้ว่า' สะท้อนสำนึกและปฏิกริยาในการปกป้องป่าธรรมชาติ ในกรณีน้ำท่วมภาคใต้ปลายปี พ.ศ.2531 ทำให้รัฐบาลตัดสินใจออกกฎหมายยกเลิกการสัมปทานทำไม้ทั่วประเทศต้นปี พ.ศ.2532

พวกเราติดตามลึกลงชุมชน ค้นหาบางสิ่งจากชุมชนที่แทรกตัวอยู่ท่ามกลางป่า ซึ่งเป็นที่มาของเรื่องราว **'ป่าของชุมชน'** การต่อสู้เพื่อรักษาทรัพยากร เพื่อการอยู่รอดของชาวบ้านป่า ขอพวกเราเรียกแบบกระชับว่า **'ป่าชุมชน'**

'ป่าชุมชน' อีกทางเลือกหากคิดจะอนุรักษ์ทรัพยากรป่า

จากเหตุการณ์เหล่านี้ พอสะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณของชาวบ้านที่อยู่ใกล้ป่า ผูกพันกับผืนป่าได้อย่างแจ่มชัด

แต่วันนี้ พลังชาวบ้าที่เคยมีอย่างล้นเหลือในการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และต่อสู้เพื่อพิทักษ์ป่าผืนนั้นของชุมชนให้คงอยู่สืบถึงลูกหลาน อนุรักษ์มันให้เป็นป่าต้นน้ำ มีน้ำไหลซึมจากป่าสมบทกันเป็นสายน้ำที่ใหญ่ ใหญ่ขึ้นจนเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา กำลังเผชิญหน้ากับสภาวะการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอก ที่มีพัฒนาการอย่างสลับซับซ้อน โดยมีกฎหมายและนโยบายของรัฐเป็นหลักค้ำยัน สิ่งที่ชาวบ้านคนต้นน้ำเริ่มไม่แน่ใจและตั้งคำถาม คือ พวกเขาจะมีพลังต่อสู้ และต่อรองกับขบวนการทำลายป่าไม้ในปัจจุบันที่อำนาจทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และทางสังคมเมืองได้รุกเข้ามา พันเกี่ยวโยงกับวิถีชีวิตคนบ้านป่า อิทธิพลหรืออำนาจมืดเหล่านั้น มองเป็นตัวตนแทบไม่เป็นเพราะมันเป็นห่วงโซ่ผลประโยชน์ระดับประเทศ และระดับข้ามชาติ

ขณะที่รัฐบาลประกาศยกเลิกการทำสัมปทานทำไม้ ทิศทางการพัฒนาของประเทศไทยก็มุ่งสู่การเป็นหนึ่งทางเศรษฐกิจในเขตอาเซี่ยน เป็นเหตุให้รัฐบาลต้องสร้างปัจจัยที่เอื้อต่อการลงทุนแข่งขันทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว อุตสาหกรรม และการเกษตร นั่นหมายถึงการจัดหาปัจจัยการผลิต ซึ่งส่วนหนึ่งก็คือทรัพยากรธรรมชาติจากป่าที่ชุมชนรักษา การแย่งชิงทรัพยากรบนผืนป่าเริ่มทวีความดุเดือดมากขึ้น

ปี พ.ศ.2530 นายทุนที่เป็นนักการเมืองระดับท้องถิ่น ได้รับอนุญาตในการเช่าพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ที่ถูกอ้างว่าเสื่อมโทรมแล้วเพื่อปลูกไม้ผล ซึ่งความจริงเป็นป่าต้นน้ำของชาวบ้านห้วยแก้ว อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ การเรียกร้องให้รัฐตรวจสอบข้อเท็จจริง และมอบป่าคืนให้ชาวบ้านดูแลรักษาจึงเกิดขึ้น

ปี พ.ศ.2532 กระแสการกว้านซื้อที่ป่าเพื่อสร้างรีสอร์ท หรือโครงการบ้านและสวน จนชาวบ้านหนองเทียง ต.บ้านแป้น อ.เมือง จ.ลำพูน รวมตัวเรียกร้องให้รัฐตรวจสอบการออกเอกสารสิทธิ์โดยมิชอบ ในเขตป่าสาธารณะของหมู่บ้าน ซึ่งคดีดังกล่าวยังไม่จบ

ปี พ.ศ.2534 ผู้มีอิทธิพลใน จ.น่าน ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และตำรวจ ดำเนินการลักลอบตัดไม้ป่าขุนสมุน-ขุนสะเนียน ชาวบ้าน ต.ถืมตอง ต.ไชยสถาน ต.สะเนียน อ.เมือง จ.น่าน รวมตัวเข้าจับผู้กระทำผิด 2 คน พร้อมกับไม้แปรรูป 306 แผ่น มาประจานหน้าศาลากลางจังหวัด

และนี่คือภาพสะท้อนที่ชุมชนต้องการมีส่วนร่วม และมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างชอบธรรม และถูกต้องตามกฎหมาย รัฐบาลและประชาชนคนไทยทุกคน อาจถึงเวลาแล้วที่ต้องทำอะไรสักอย่าง ร่วมกับชุมชนคนต้นน้ำเหล่านี้ เพื่อป่าในดินแดนล้านนาแห่งนี้คงอุดมสมบูรณ์ฟื้นคืนมายังประโยชน์แก่ทุกคนอย่างยั่งยืน

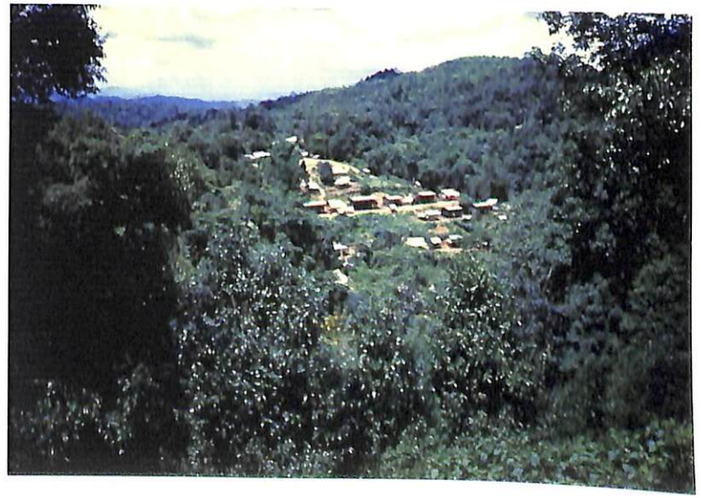

Rama IX Art Museum Foundation

จอนิ โอโดเชา

ปราชญ์ปกากะญอแห่งขุนน้ำแม่วาง

ไขรหัสลับ 'ทางรอดของมนุษยชาติ'

ท่ายใต้บรรยากาศที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยา เป็นหัวข้อที่มีการพูดถึงกันในทุกวงสนทนา ถ้อยคำสวยหรูที่เรียกร้องให้มีการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังจากผู้บริหารประเทศ บนโต๊ะในห้องที่เย็นฉ่ำด้วยเครื่องทำความเย็น ..*"เราต้องอนุรักษ์ป่า เราต้องจัดการกับป่าที่เหลืออยู่"* ..*"เราต้องแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม"* อีกซอกมุมหนึ่ง ซอกมุมเล็กๆ บนโต๊ะไม้เก่าสีชืด ใต้ร่มไม้ และสัมผัสกับลมหนาวตามฤดูกาล เราได้มีโอกาสพูดคุยกับ **'ปราชญ์ชาวบ้าน' พะตี (ลุง) จอนิ โอโดเชา** บ้านหนองเต่า กิ่งอำเภอแม่วาง จ.เชียงใหม่ เรื่องราวในสองสามชั่วโมงที่ได้คุย เป็นเรื่องราวที่ทำให้เรารู้สึกปลอดโปร่ง เมื่อเทียบกับการได้รับฟังนโยบายการจัดการทรัพยากร และปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ได้ฟังมา

"คนเฮาทุกวันนี้ คิดทำลายตัวเองตลอดเวลา โลกที่เฮาอยู่มีแค่นี้ สมมุติว่าโลกมีทรัพยากรอยู่ 1,000 กก. คนหนึ่งจะเอา 1,000 กก. อีกคนก็จะเอา 1,000 กก. มันจะไปได้ทุกคนจะใด คนเฮาต้องรู้จักพอกันบ้าง ...โลกนี้มันมีชีวิตของโลกเหมือนกัน เฮาทำลายโลก ลุงคิดว่าโลกต้องเสียใจ แม่น้ำก็เสีย ภูเขาก็เสีย...

...ลุงว่าเฮาจะเอาแต่การพัฒนาอุตสาหกรรม บ่เอาเกษตรกรรมมันบ่ได้ ลุงอยากถามว่าที่เขาสร้างเครื่องบิน สร้างโรงงาน เขายังต้องกินน้ำไหม เขาต้องการอากาศบริสุทธิ์ไหม เขาต้องกินข้าวอยู่ดี จะกินเครื่องบินกินเครื่องจักรไม่ได้หรอก เฮาต้องช่วยกันรักษา เฮาต้องรู้จักพอเพื่อโลกหน้า พ่อแม่ลุงเคยสอนให้คิดถึงน้ำบ่อหน้า และน้ำบ่อหลังด้วย พัฒนาไปข้างหน้าคืออุตสาหกรรมลูกเดียว โดยไม่คิดถึงน้ำบ่อหลังคือเกษตรกรรม ที่ยังดูแลรักษาทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไว้ จะเป็นที่พึ่งพาอาศัยของเฮา ถ้าหากข้างหน้าเราหวังแต่น้ำบ่อหน้า น้ำเป็นพิษเราจะทำยังไง ไปข้างหน้าก็ตาย ยิ่งถ้าเฮาไม่ดูแลน้ำบ่อหลัง กลับมาข้างหลังเฮาก็ตาย...

พ่อหลวงจอนิ โอโดเชา ผู้นำชาวบ้านอนุรักษ์ป่าต้นน้ำภาคเหนือ

...ตอนนี้ชาวบ้านในลุ่มน้ำแม่วาง บ่ว่าคนที่อยู่ทางพื้นลุ่มบนดอย กำลังช่วยกันดูแลรักษาป่า เพราะเขตป่ามันติดต่อกัน ขยายความคิดไปทุกกลุ่มบ้าน ขยายไปเรื่อยๆ เฮาดูแลป่าเพราะมันเป็นชีวิตของเฮา ตรงไหนมันบ่สมบูรณ์เฮาก็สร้างมันขึ้นมา คนข้างนอกเข้าใจว่าเฮาใช้ป่าแล้วป่าจะหมดไป เป็นบ่คิดว่าเฮาอยู่มาเมิน (นาน) เป็นร้อยเป็นพันปี ป่ายังบ่หมดไป เฮาใช้ไป ป่าก็ฟื้นของมันคนเดียว อย่างไร่เหล่าหรือไร่หมุนเวียน คนข้างนอกคิดว่าชาวเขาทำไร่เลื่อนลอยทำลายป่า แต่เขาไม่รู้ว่า เฮาตัดต้นไม้เหลือตอไม้ไว้ พอทิ้งไว้มันก็ฟื้นขึ้นมาเป็นป่าได้ เฮาทำไร่หมุนเวียน ปีนี้ทำแปลงนี้ ปีหน้าก็ย้ายไปทำอีกแปลงหนึ่ง มันมีรอบของมัน...

..เฮาลองมาต่อดู ป่ามันหมดร้อยกว่าปีนี่บ่ดาย แต่ก่อนป่าอยู่กับชาวบ้านมาได้เป็นพันๆ ปี แต่พอกรมป่าไม้ตั้งขึ้นมา ก็ขายไม้ยื่อยังกฤษ ขายยื่อนายทุน ขบวนการไม้เถื่อนเกิดขึ้น ในที่สุดเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็เอาโดย จนมาถึงชาวบ้าน ที่มาเสียในช่วงนี้ มันต้องปลุกจิตสำนึกอยู่กับป่า บ่ใช่จะไปตัดปัญหาที่ปลายเหตุ มันแก้บ่ตก ปลูกแต่ๆ แล้ว ลุงบ่เอาโดย"

พะตีจอนิยังชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างทางสำนึกว่า

"รัฐเขาใช้เงินดูแล มันบ่ใช่ว่าใช้จิตใจดูแล แต่ชาวบ้านนี้มันเป็นชีวิตของเขา มันแตกต่างกันตรงนี้ ก็พอเฮาเกิดขึ้นมา เฮาก็ไปเด็ดใบไม้ชนิดนั้นชนิดนี้มาต้มยื่อลูกกิน เฮากินเข้าไปก็เป็นชีวิตเฮาแล้ว เฮากินน้ำเฮาก็กินน้ำต้นไม้ ถ้าเฮาไปกระทบป่า เฮาก็ต้องขอขมาเลี้ยงผี เฮาต้องบอกยื่อสิ่งสูงสุดด้วย เฮาคิดว่ากฎหมายมันรักษาเก้าไม้ (ไม้ใหญ่) บ่ได้...

..ชีวิตคนบนดอยแต่ๆ วัฒนธรรมของตีกโต (ตู้กแก) มันมีอยู่ อย่างคนกะเหรี่ยงเวลาเฮาเกิดมาป็บ เฮาจะเอาสะดือไปแขวนที่ต้นไม้ อันนี้เป็นป่าสะดือ เฮารักษาไว้ อันนี้ป่าข้า อันนี้ป่าหวงห้าม อันนี้ป่าไร่หมุนเวียน ป่าที่นา ป่าที่บ้าน เฮาจัดการอย่างนี้มาเรื่อยๆ เฮาจะมีพิธีกรรม ก่อนที่เฮาจะถางไร่ เฮาจะมัดมือ ตกลงกันในหมู่บ้าน ช่วงที่เฮาถางไร่เสร็จ เฮาจะเลี้ยงผีไฟ หมายถึงเฮาจะต้องดูแลไฟป่าด้วย เฮาเลี้ยงผีไร่ มันทำยื่อข้าวงาม เลี้ยงผีน้ำ เลี้ยงผีป่า เมื่อก่อนนี้เฮาจะบ่ฆ่าสัตว์ สมมุติว่าชีวิตของลุงตายไป ตลอดเดือนนั้นลูกหลานลุงจะบ่ไปเอาหวาย จะบ่ไปฆ่าสัตว์ ถ้ามันฆ่ามันกลัวจะไปเจอวิญญาณของพ่อของปู่มัน มันจะปีกเอาหวายมามัดที่ขาชักลงแม่น้ำ"

พะตีจอนิพูดถึงนโยบายอนุรักษ์ป่าของรัฐบาล ที่มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีการอพยพโยกย้ายชาวบ้านออกจากป่าว่า

"ช่วงนี้บ่ดายที่เฮาคิดว่านโยบายนี้ถูกต้อง เพราะเฮาอยากสบายเฮาจะสนุกขนาดเลย แต่อีกไม่นานเฮาจะต้องทะเลาะกันฆ่ากัน คนมันเป็นวัตถุไปแล้ว ตอนนี้คนที่ขุดทรัพยากรได้ มันจะขุดไปเรื่อยๆ อีกสักระยะหนึ่งมันหมดไม่มีให้ขุด..

..ลุงว่าคนเฮาที่มันเห็นขึ้นนี้ มันต้องมีวิธีจัดการกับตัวเอง ทุกสิ่งทุกอย่างแหละ อันนี้มันคล้ายกับว่ามันจัดการแต่เฮา จัดการแต่ชาวบ้านที่อยู่ในป่า"

พะตีตั้งคำถามย้อนกลับไปว่า ถูกต้องแล้วหรือ เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือเมื่อต้องการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดนี้ แล้วจะจัดการแต่เฉพาะชาวบ้านที่อยู่ในป่า ซึ่งเป็นวิธีการง่ายๆ เกินไป ขณะที่ชาวบ้านเองวิถีชีวิตที่ดำเนินสืบเนื่องมาเป็นร้อยเป็นพันปี ไม่เคยทำให้ทรัพยากรหมดไปในเวลาอันรวดเร็วเหมือนปัจจุบัน

"คนเฮาสมัยนี้มันมาถึงยุคที่เฮาขี่กันแล้ว ทำไมขอทานจึงเกิดขึ้น เป่าแคนแล้วขอสตางค์ก็มี ใส่ชุดชาวเขาแล้วขอยื่อคนถ่ายรูปขอสตางค์ก็มี แม่ญิงแก้เสื้อแก้ผ้าอยู่ในบาร์ ลองดูเป็นคน หรือว่าเป็นกระดูก ตอนนี้เราคุยกับรัฐบาลยากพอๆ กับคุยกับแม่ญิงที่อยู่ในบาร์ เฮาต่อดูแล้วสังคมทุกวันนี้มันเป็นความตาย แต่เขาสนุกอยู่ เฮาพูดยื่อเขาฟัง มันก็บ่เข้าหู ตอนนี้เฮาบอกยื่อรัฐบาล ยื่อเฮาดูแลป่าเตือะ แต่พูดเข้าหูซ้ายทะลุหูขวา เขาคุมอำนาจเยอะๆ มันเป็นความตาย ตอนนี้เฮายังต้องสู้ไปเรื่อยๆ จำเป็นเฮาสิ้นชีวิตไปเมื่อใด เฮาก็หยุดสู้ไปเมื่อนั้น เพราะเฮาต้องมองแล้วถ้าคุณสร้างเขื่อนคุณจะตายกับเขื่อน เฮาต่อแล้วเฮาเห็นอย่างนี้ แต่เขาบ่เชื่อ"

พะตีจอนิมองเห็นว่า ปัญหาวิกฤติสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยาในปัจจุบัน เป็นผลสืบเนื่องมาจากความผิดพลาดในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าที่ผ่านมา การหาทางออกกับปัญหาที่ดำรงอยู่ในตอนนี้เป็นเรื่องใหญ่เรื่องยาว และขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์จะตัดสินใจว่าจะเลือกเอาอะไร

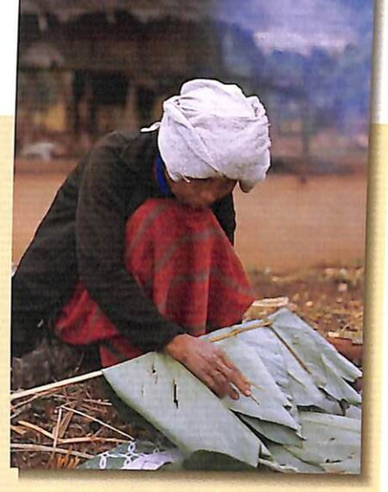

แม่เฒ่ากำลังเย็บตองสาดเพื่อมุงหลังคาบ้าน

"ลุงว่าทางออกที่เป็นไปได้ในตอนนี้คือ ถ้าจะส่งเสริมอุตสาหกรรมก็เอาไปเลย เท่าไหร่ จะ 30 เปอร์เซ็นต์หรือว่า 40 เปอร์เซ็นต์ คุณเอาไปเถือะ แต่แบ่งส่วนหนึ่งยื่อเฮาแบ่งยื่อคนยากคนจนบอกยื่อมันชัดเจนว่าเท่านั้นเท่านี้ แล้วชาวบ้านจะช่วยดูแลป่า ดูแลไฟมันดึงไปรักษาคนเดียว มันเป็นชีวิตของเขาอยู่แล้ว ชาวบ้านบ่ได้ต้องการจะเอาดอยทั้งดอย หรือว่ายึดประเทศทั้งประเทศ ลุงว่าทางที่ดี พื้นที่ในเมืองก็จะต้องมีพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นป่า สร้างป่าอย่างเฮานี่ เพราะป่าบนดอยถ้าจะให้มันดี มันต้องมีป่าทางลุ่มด้วย ถ้าบนดอยมีป่าสักเท่าใด มันก็ช่วยกันรักษาความสมดุลย์บ่ได้ ลุงคิดว่าพื้นราบก็ต้องสร้างป่าด้วย ถ้าจะให้ระบบนิเวศมันกลับคืนมา ป่ามันต้องมีหลายๆ ชนิด มันเป็นอาหารของนกของหนูด้วย ธรรมชาติมันจะช่วยเหลือกันเอง เฮาทำแค่นี้แล้วมันจะดีขึ้นมาเอง ลุงอยากจะเรียกร้องอย่างนี้ พื้นราบมีที่เป็นพันๆ ไร่ ขอพื้นที่ส่วนหนึ่งบ่ได้กำ"

'ตะแหล่ว' ความเชื่อพื้นบ้านที่ป้องกันภัยร้าย

ในสังคมที่ความดีงามกำลังถดถอย เป็นเรื่องตลก ไม่มีอยู่จริง เราคิดถึงแต่รายได้ประชาชาติ คิดถึงรถยนต์หรูๆ และอีกมากมายที่เรายากได้ อยากครอบครอง เราไม่ได้คิดถึงชีวิตเล็กๆ คุณค่าของดิน ของน้ำ จากรากไม้ เมล็ดพืช พันธุ์ทั้งหลายที่เป็นต้นกำเนิดชีวิต และไม่ได้คิดว่าโลกกำลังร้องไห้

การถกเถียงในเรื่องการจัดการทรัพยากร และจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ยังคงดำเนินไปในห้องบัญชาการสี่เหลี่ยมใจกลางกรุงเทพมหานคร ขณะที่ข้อคิดเห็นในการจัดการกับปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จากชาวบ้านผู้เติบโตและได้รับการหล่อเลี้ยงมาจากเนื้อดิน พืชพันธุ์ดั้งเดิม ดื่มน้ำจากรากไม้ในป่า กำลังยืนยันว่ามนุษยชาติกำลังจะเดินไปสู่ความตาย ถ้าเรายังหลงทางเดินไปตามทางการพัฒนา ที่ยืนอยู่บนความมั่งคั่งทางวัตถุอยู่เช่นนี้

ทางเลือกทางเดินอยู่ที่เราตัดสินใจ

เบญจา ศิลารักษ์ ● สัมภาษณ์/เรียบเรียง

Rama IX Art Museum Foundation

กิจกรรมบวชป่าชุมชน เพื่อรักษาผืนป่าต้นน้ำ

Rama IX Art Museum Foundation

กองทุนชุมชนรักป่า

มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ

บทนำ

ในดินแดนตอนเหนือของไทย ซึ่งประกอบไปด้วย จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน และตาก อยู่ในภูมิประเทศที่ประกอบไปด้วยเทือกเขาเรียงรายสลับซับซ้อน ที่เป็นต้นกำเนิดของสายน้ำลำธารน้อยใหญ่ ที่ไหลรวมกันเป็นแม่น้ำสายสำคัญๆ หลายสาย เช่น แม่น้ำกก แม่น้ำอิง ไหลลงสู่แม่น้ำโขง แม่น้ำปายและแม่น้ำยวม ไหลลงสู่สาละวิน และที่สำคัญ แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเอื้อประโยชน์แก่พื้นที่เกษตรกรรมอันกว้างใหญ่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางและกรุงเทพมหานคร

ด้วยลักษณะพื้นที่ที่เป็นภูเขาและป่าไม้โดยมาก จึงทำให้ผู้คนในภาคเหนือตอนบนอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มบ้าน โดยตั้งชุมชนตามที่ราบระหว่างหุบเขาซึ่งมีลำน้ำไหลผ่าน หรือไม่ก็อาศัยตามที่ดอน ไหล่เขา ตลอดไปจนถึงบนที่สูง และสร้างสรรค์วัฒนธรรมคนต้นน้ำ ที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและพึ่งพาธรรมชาติ พวกเขาทำนาในที่ลุ่มต่ำ ทำไร่ในที่ดอนในลักษณะไร่หมุนเวียน เมื่อเพาะปลูกแล้วก็จะหยุดพักดิน ให้ดินได้ฟื้นตัวและป้องกันหน้าดินพังทลาย ขณะเดียวกันก็เก็บหาอาหาร สมุนไพร เครื่องใช้ไม้สอยประจำวันจากในป่า พร้อมกับจัดการดูแลรักษาป่า โดยแบ่งออกเป็น **'ป่าต้นน้ำ'** ซึ่งจะต้องดูแลรักษาอย่างเคร่งครัด ห้ามตัดไม้ แต่สามารถเก็บไม้แห้งไม้ตาย หาอาหาร สมุนไพร และเลี้ยงสัตว์ได้ **'ป่าใช้สอย'** จะอยู่ใกล้ชุมชน สามารถเข้าใช้สอยได้ในขอบเขตที่เหมาะสม **'ป่าประเพณี'** เป็นที่ตั้งของหอผี วัดร้างหรือสถูปเจดีย์ ตลอดจนป่าเห่วหรือป่าช้า อันเป็นที่เผาศพของคนในชุมชน

แต่เมื่อกระแสการพัฒนาหลั่งไหลเข้าสู่ชุมชนภาคเหนือ ก็ส่งผลกระทบก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติอย่างหลีกไม่พ้น พื้นที่ป่าภาคเหนือตอนบนลดลงเป็นอย่างมาก หากท่ามกลางการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น ในปี 2518-2536 ได้มีการรวมตัวกันของชุมชนเล็กๆ เคลื่อนไหวคัดค้านการตัดไม้ทำลายป่า ในรูปแบบของการสัมปทานลักลอบการตัดไม้ขึ้นในทุกจังหวัดภาคเหนือตอนบน จนเมื่อปี 2534 องค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ทำการสำรวจศักยภาพการดูแลรักษาป่าชุมชน พบว่ามีไม่น้อยกว่า 156 แห่ง ปี 2538 สำรวจพบว่ามีไม่ต่ำกว่า 288 แห่ง ที่มีการอนุรักษ์ป่าในรูปแบบต่างๆ ไว้อย่างได้ผล เช่น การทำแนวเขตป้องกันไฟ การตั้งด่านสกัดจับไม้และจับกุมผู้ลักลอบตัดไม้ สืบทอดวัฒนธรรมการรักษาป่าและกฎระเบียบเหมืองฝาย การประยุกต์พิธีกรรมเข้ามาช่วยในการรักษาป่า การบวชป่า การเลี้ยงผี เป็นต้น

กำเนิดกองทุนชุมชนรักป่า

กิจกรรมของชุมชนป่าต้นน้ำในการพลิกฟื้นความสมบูรณ์คืนให้ธรรมชาติ ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง แต่ยังขาดการส่งเสริมจากภาครัฐและงบประมาณสนับสนุน ในปี 2534 คณะทำงานป่าชุมชนภาคเหนือ ซึ่งมีบทบาทสนับสนุนชุมชนในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร พร้อมด้วยกลุ่มประชาชนในท้องถิ่น อันประกอบด้วย กลุ่มลำพูนเสวนา กลุ่มยักเมืองน่าน กลุ่มสิ่งแวดล้อมพะเยา คณะกรรมการพัฒนาป่าชุมชน จังหวัดเชียงราย-พะเยา จึงร่วมกันสนับสนุนงานป่าชุมชนในระดับพื้นที่ โดยผ่านกิจกรรมชุมชนโครงการทอดผ้าป่าต้นไม้สู่ชุมชน เพื่อระดมกล้าไม้และทุน ในการสนับสนุนกิจกรรมรักษาป่า พร้อมเป็นกิจกรรมแสวงหาเพื่อนจากคนในท้องถิ่น คลี่คลายปัญหาการตัดไม้ในพื้นที่ ซึ่งได้ดำเนินการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จากปี พ.ศ. 2534 ถึงปี พ.ศ. 2536 รวม 15 ครั้ง การกระจายในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนจำนวน 15 พื้นที่ ระดมกล้าไม้ได้ทั้งหมดไม่ต่ำกว่า 200,000 กล้า และทุนประมาณ 5 แสนกว่าบาท สำหรับเป็นกองทุนรักษาป่าชุมชนในระดับชุมชน

นอกจากกิจกรรมทอดผ้าป่าต้นไม้สู่ชุมชน คณะทำงานป่าชุมชนภาคเหนือและกลุ่มท้องถิ่น ได้สนับสนุนชุมชนดำเนินกิจกรรมพิทักษ์ป่า เช่น จัดทำแนวเขตป่าชุมชน และปรับปรุงกฎระเบียบการดูแลรักษาป่าให้ชัดเจน การจัดเวรตรวจป่าป้องกันชุมชนรอบข้างลักลอบตัดไม้ ตั้งด่านสกัดไม้เถื่อน การปลูกป่า และทำแนวกันไฟ กิจกรรมพัฒนาความเข้าใจร่วมกันภายในชุมชน เช่น ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนแลกเปลี่ยนประจำเดือน การศึกษาดูงาน

การเลี้ยงผีฝายและผีต้นน้ำ แสดงความเคารพและขอบคุณ

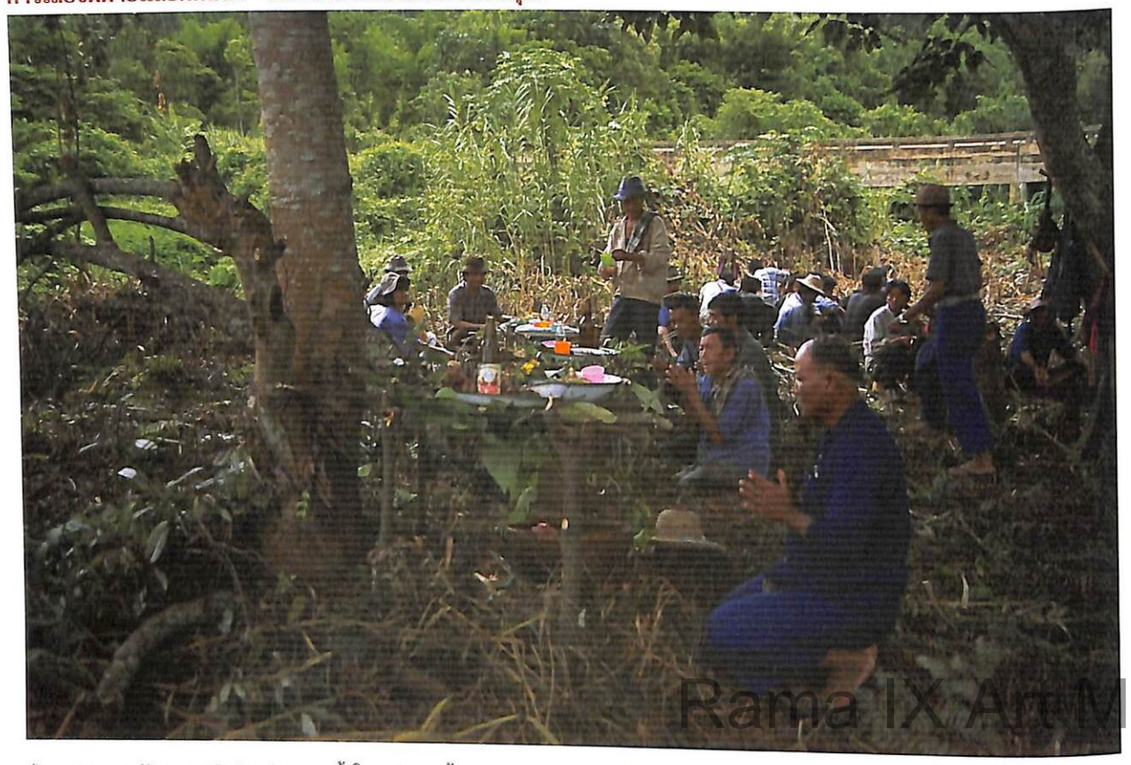

การตีฝายของชุมชนผู้ใช้น้ำร่วมกัน

Rama IX Art Museum Foundation

ป่าชุมชน การสัมมนาเครือข่ายป่าชุมชนทั้งในระดับลุ่มน้ำ จังหวัด และภาคเหนือตอนบน ตลอดจนการเสนอให้รัฐออกกฎหมายป่าชุมชน รับรองสิทธิชุมชนดั้งเดิมในการจัดการป่า และนโยบายสนับสนุนงานป่าชุมชน แต่เมื่อเกิดขึ้นพร้อมๆ กันหลายครั้ง ทำให้กลุ่มคนที่ร่วมงานผ้าป่าฯ แบกภาระหนักเกินไป

องค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ สถาบันวิจัยเพื่อสังคม จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มฮักเมืองน่าน กลุ่มสิ่งแวดล้อมพะเยา คณะกรรมการพัฒนาป่าชุมชนจังหวัดเชียงราย-พะเยา กลุ่มลำพูนเสวนาชมรมเพื่อเชียงใหม่ ได้ร่วมกันก่อตั้ง **'กองทุนชุมชนรักป่า'** ขึ้น เปิดตัวครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2536 ในงานสานใจคนรักป่า เพื่อแสวงหาความร่วมมือกับผู้ที่สนใจ ในการดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าร่วมกับชุมชน และเป็นสื่อกลางในการระดมทุน พันธุ์ไม้ ข้อมูล และความช่วยเหลือต่างๆ เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าของชุมชนต้นน้ำภาคเหนือ

วัตถุประสงค์กองทุนชุมชนรักป่า

1.สนับสนุนชาวบ้านในการดูแลรักษาป่าอย่างยั่งยืน

2.เพื่อสนับสนุนการศึกษาและเรียนรู้แก่เด็กและเยาวชนในการอนุรักษ์ป่า

3.แสวงหาความร่วมมือจากสาธารณชน ระดมทุน พันธุ์กล้าไม้ และความช่วยเหลือต่างๆ ไปสนับสนุนชุมชนในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำภาคเหนือ

จุดมุ่งหมายของกองทุนชุมชนรักป่า จึงเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมกำลังใจแก่ชุมชนคนต้นน้ำ ที่ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่า กิจกรรมการเรียนรู้ และสร้างภูมิปัญญาของผู้คนในชุมชนและท้องถิ่นร่วมกัน จนเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ในลักษณะของชุมชนเครือข่าย รวมทั้งมีความรู้ความสามารถที่จะพึ่งตนเอง ในการแก้ไขปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าชุมชนต้นน้ำ รวมถึงการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม อาหาร พลังงานซึ่งมีอยู่ในขอบเขตลุ่มน้ำย่อย ที่ชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่ ได้บังเกิดศักยภาพในการตอบสนองความจำเป็นตามวิถีชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมต่อชุมชน ทั้งเกิดผลกระทบที่ดีต่อการจัดการป่าต้นน้ำลำธารของธรรมชาติอย่างยั่งยืนถาวร

ทิศทางและการดำเนินงานกองทุนชุมชนรักป่า

1.สนับสนุนกิจกรรมขององค์กรชาวบ้าน

1.1 ชุมชนที่ต้องการรับการสนับสนุน ให้จัดทำโครงการเสนอคณะกรรมการกองทุนในระดับจังหวัด หรือส่งตรงมาที่กองทุนชุมชนรักป่า โดยโครงการดังกล่าวประกอบด้วยเนื้อหา คือ

-พัฒนาการการจัดการป่าชุมชน และ/หรือ การต่อสู้เพื่อรักษาป่า

-โครงสร้างคณะกรรมการ และ/หรือ องค์กรชุมชนที่รับผิดชอบดูแลรักษาป่า

-กฎเกณฑ์ และ/หรือ ระเบียบที่ชุมชนร่วมกันกำหนดเพื่อใช้รักษาป่า

-กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาแล้วเกี่ยวกับการรักษาป่า

-แผนงานดำเนินกิจกรรมมาอย่างต่อเนื่อง มีกฎระเบียบอย่างชัดเจนและบังคับใช้ได้จริง

-ปัญหาและอุปสรรคที่กำลังเผชิญและจำเป็นต้องรีบแก้ไข

-ชุมชนต้องการสนับสนุนเรื่องใด เพื่ออะไร และงบประมาณเท่าไร

1.2 เจ้าหน้าที่หรือคณะกรรมการกองทุนชุมชนรักป่าจะลงไปตรวจสอบข้อเท็จจริงในพื้นที่ เพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจของคณะกรรมการ

1.3 เกณฑ์การตัดสินของคณะกรรมการ

-ความจำเป็นเร่งด่วน / สภาพการณ์ในชุมชน

-มีองค์กรจัดการดูแลด้านกองทุนอย่างชัดเจน

-ดำเนินกิจกรรมมาอย่างต่อเนื่อง มีกฎระเบียบอย่างชัดเจน และบังคับใช้ได้จริง